

Petar Vuković

O PISANJU IZVEDENICA OD STRANIH VLASTITIH IMENA U HRVATSKOME

Petar Vuković, Filozofski fakultet, Zagreb, pregledni članak, Ur.: 10. prosinca 2002.

UDK 811.163.42'35:811.163.42'373.23

Hrvatska pravopisna kodifikacija propisuje zapisivanje stranih vlastitih imena prema etimologijskom načelu (Bush), a njihovih izvedenica prema fonetičkome (buševski, bušizam, bušizirati). Već je otprije bilo primijećeno, a dijelom i dopušteno, etimologijsko pisanje odnosnih pridjeva (bushevski). U ovom se članku, na temelju stanja u reprezentativnom korpusu tekstova, pokazuje da je u suvremenome hrvatskome etimologijsko pisanje pridjeva znatno češće nego fonetičko te da se etimologijski pišu i od stranih vlastitih imena izvedene imenice i glagoli (bushizam, bushizirati). Dokazuje se da je tradicionalna argumentacija fonetičkog pisanja problematična, a za pravopisnu problematiku u takvoj formulaciji i irelevantna, te se predlaže kodifikacija etimologijskog pisanja svih tvorbenih razreda izvedenica. Taj je prijedlog formuliran i obrazložen iz perspektive pravopisa kao jezikoslovne discipline te teorije standardnog jezika.

Ključne riječi: *izvedenice, strana vlastita imena, odnosni pridjevi, pravopis, etimologijsko načelo, fonetičko načelo, hrvatski jezik, kodifikacija, norma*

1. UVOD

Pisanje izvedenica od stranih vlastitih imena nije se postavljalo kao poseban pravopisni problem te se njegovo razmatranje može učiniti neobičnim. Potrebno je zato na početku pobliže objasniti zašto je odabrano za predmet ovog članka.

Prvotni je poticaj došao iz pravopisnih previranja u posljednjem desetljeću - jednom od tema zastupljenih u njima bio je i način zapisivanja odnosnih pridjeva napravljenih od stranih vlastitih imena. Nikakve dvojbe nije bilo i nema oko toga da

se u tradiciji hrvatskog pravopisa u pisanju stranih vlastitih imena, pa i posvojnih pridjeva napravljenih od njih, zadržava način zapisivanja uobičajen u jeziku iz kojega dolaze - problem i kontroverze niču u odnosnih pridjeva: treba li pisati *dejtonski* ili *daytonski*, *vivegovski* ili *vieweghovski*. Načelo koje ozakonjuje *dejtonski* i *vivegovski*, a ono stoji i u temelju pravopisnih rješenja tih pitanja, dobro se može predočiti u sljedećoj formulaciji: 'Razlika je između posvojnih i odnosnih pridjeva u tome što se posvojni pridjevi pišu velikim, a odnosni pridjevi malim početnim slovom. Razlog je pak što se odnosni pridjevi pišu malim početnim slovom, jer za razliku od posvojnih pridjeva, imaju opći, odnosno jezični karakter. Ono što se piše velikim početnim slovom jest pojedinačno; a pojedinačno nije činjenica jezika u pravom smislu te zato i ne podliježe jezičnonormativnim pravilima. Mogli bismo zaključiti: s obzirom na to da odnosni pridjev napravljen od strane osnove čini jezik u pravome smislu, morao bi podlijegati jezičnonormativnim pravilima kojima podliježe i odnosni pridjev napravljen od domaće osnove'.¹ Aktualni hrvatski pravopisi ne pridržavaju se ipak tog načela tako nedvosmisleno kako bi se moglo očekivati, a suvremeni jezični uzus pridržava ga se još manje. Ni jedna ni druga činjenica nisu bez udjela u tome što je u pravopisnim dvojbama u posljednjih desetak godina način zapisivanja tog razreda izvedenica percipiran kao jedan od važnijih problema.

Istraživanje o kojem izvješćuje ovaj članak zamišljeno je kao priloga rasvjetljavanju toga pravopisnog problema. U njemu je kao polazište izabrano ispitivanje suvremene hrvatske pravopisne kodifikacije formulirane u pravopisima autorâ Vladimira Anića i Josipa Silića² te Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš³, i to dakako sa stajališta kako je u njoj ostvareno spomenuto načelo (v. 2. poglavlje). Kako je pak sâmo načelo argumentirano više iz općelingvističke nego iz kroatističke pozicije, činilo se prikladnim ispitati i kako je dotičan problem riješen u kodifikacijama drugih standardnih jezika, osobito onih u kojima se slične dvojbe mogu javiti jer su hrvatskomu tvorbenim potencijalom i grafijskim sustavom bliski, dakle u slavenskim jezicima koji se služe latinicom (v. 3. poglavlje). U tom se svjetlu moglo sigurnije odrediti je li način zapisivanja kakav to načelo propisuje uistinu dan prirodom samog jezičnog sustava, kako bi to iz formulacije izlazilo, ili je zapravo riječ o pravopisnoj konvenciji. Središnji je i najopsežniji dio istraživanja bilo ispitivanje suvremenoga jezičnog uzusa (v. 4. poglavlje), i upravo je u tom dijelu istraživanja postalo jasno da se problem ne tiče samo odnosnih pridjeva nego i drugih razreda izvedenica - ni njihovo zapisivanje nije, naime, jednoliko. Zato je i fokus u ispitivanju hrvatskih i drugih slavenskih pravopisnih kodifikacija, pa i u postavljanju predmeta ovog istraživanja, proširen s odnosnih pridjeva na izvedenice od stranih

¹ Josip Silić u Hekman (1996.), 8.

² Anić - Silić (2001.).

³ Babić - Finka - Moguš (1996.) i Babić - Finka - Moguš (2000.).

vlastitih imena općenito. Članak se nastavlja pozicioniranjem ispitivanog problema na području pravopisa kao jezikoslovne discipline (v. 5. poglavlje), propitivanjem simboličke funkcije načinâ zapisivanja izvedenica u pokušaju utvrđivanja pravih uzroka aktualne hrvatske kodifikacije (v. 6. poglavlje) te završava prijedlogom njezine modifikacije (v. 7. poglavlje).

Metodološko su polazište istraživanja distinkcija između *kodifikacije* i *norme*, koja je jasno određena u radovima Praške škole,⁴ te osnovne postavke pravopisa kao jezikoslovne discipline.⁵ Pod kodifikacijom se tako razumijevaju u jezičnim priručnicima izrijekom ustanovljena pravila svojstvena samo standardnim jezicima, a pod normom - uzus, jezične zakonitosti koje svojom uporabom afirmiraju govornici, zakonitosti koje su stoga svojstvene svim idiomima, ili, rečeno terminologijom Pražana, jezičnim formacijama: i organskim dijalektima, i supstandardnim idiomima, i standardnim jezicima. Pražani ističu kako između kodifikacije i norme standardnog jezika postoji stalna napetost, a odlika je suvremenih razvijenih, razrađenih i stabiliziranih standardnih jezika kodifikacija koja je vrlo bliska normi suvremenoga jezičnog uzusa prosječnih govornika. To je dijelom i pozicija s koje se postavlja prijedlog modifikacije suvremene hrvatske kodifikacije pravopisnog problema o kojem je u ovom članku riječ.

2. IZVEDENICE OD STRANIH VLASTITIH IMENA U SUVREMENOJ HRVATSKOJ PRAVOPISNOJ KODIFIKACIJI

O izvedenicama od stranih vlastitih imenica u Anić-Silićevu se pravopisu govori uzgred, ali jasno. Tako se imenice koje označuju *pristaše nekog učenja ili pripadnike nekog pokreta* spominju u poglavlju o malome i velikome početnom slovu, a iz nekoliko se primjera vidi da je jedina opcija njihova zapisivanja 'transkribirana',⁶ dakle prema hrvatskom izgovoru (*marksist, budist*).⁷ U istom poglavlju, ali i u

⁴ V. npr. Jedlička (1971.). Uz članak je navedena i opsežna bibliografija sa svim važnijim radovima te škole posvećenima jezičnoj standardizaciji.

⁵ Potanko o tome u 6. poglavlju.

⁶ Transkripcijska su pravila u Anić - Silić (2001.) obrađena neobično opsežno. U pravopisima većine jezika koji se služe latinicom transkripcijska (i transliteracijska) pravila dana su za grčki, ćirilične, ideogramske i druge nelatinične grafijske sustave, a za latinične samo iznimno. Njihova je uporaba u vezi s latiničnim grafijskim sustavima usto ograničena na slučajeve kada zbog tehničkih razloga nije moguće uporabiti odgovarajući grafem (npr. umjesto poljskoga 'ż' Česi katkad rabe svoje 'ž', umjesto hrvatskoga 'č' Mađari svoje 'ty' ili 'cs'), iako se u računalnoj eri to događa sve rjeđe. Posebnost je položaja transkripcije u hrvatskome u njezinoj funkcionalnosti u provođenju pravopisnog pravila: njome se ravna način zapisivanja osnove u izvedenicama od stranih vlastitih imena. Upravo joj to u hrvatskim pravopisnim priručnicima osigurava položaj kakav ima samo u pravopisima jezika kojima latinica nije osnovno pismo. Transkripcijska se pravila, međutim, u praksi često shvaćaju i kao uputa o izgovoru stranih imena.

⁷ Anić - Silić (2001.), 100.

poglavljima o stranim imenima ljudi⁸ i naseljenih mjesta,⁹ govori se i o *odnosnim pridjevima* izvedenicima od tih imena. Pravopis jednoznačno ozakonjuje njihovo pisanje prema odgovarajućim transkripcijskim pravilima (*abanjanovski, apendinijevski, esterhazijevski, kasprovičevski, ipsilantijevski, maodzedungovski, nkomovski; bekeščapski, kembrički, edimburški, vijarečki, monački*), a tako se pišu i imena *stanovnika naseljenih mjesta* (*Bekeščabljanin, Čismijac, Kiljanin, Nančanin, Upsaljanin, Vijaređanin*). Međutim, za odnosne pridjeve tvorene od imena ljudi, ali ne i za pridjeve od naseljenih mjesta i ne za imenice, ozakonjena je iznimka - izvorno se pisanje dopušta u slučajevima u kojima se gubi prepoznatljivost oblika prema uobičajenom izgovoru: *sisleyevski* umjesto *sizlijevski* od *Sisley*, *o'neilovski* umjesto *onilovski* od *O'Neil*. Ova napomena, iako naoko marginalna s obzirom na načelo koje se provodi s velikom dosljednosti, vrlo je znakovita: njome se zapravo priznaje postojanje izvedenica u kojima je radi prozirnosti njihove tvorbe potrebno zadržati izvorni zapis osnove riječi. Gubitak prepoznatljivosti, međutim, odlikuje i druge razrede izvedenica, a ne samo odnosne pridjeve napravljene od imena ljudi (npr. *Vijaređanin* i *vijarečki* prema *Viareggio*, *furijerist* prema *Fourier*). Prepoznatljivost izvornoga slovnog lika u njegovoj 'transkripciji' nije vezana uz tvorbeni razred, već je funkcija frekvencije riječi u jezičnoj porabi te informiranosti pojedinih govornika.

Pisanju tih razreda izvedenica u Babić-Finka-Moguševu pravopisu posvećeno je posebno poglavlje.¹⁰ Pritom valja istaknuti da se dvije verzije tog pravopisa, za uporabu u školama preporučeno 4. izdanje te izmijenjeno 5., u pristupu problemu nimalo ne razlikuju, iako se iz polemika koje su se vodile po hrvatskom tisku mogao steći drukčiji dojam. U obama se izdanjima tvrdi kako se uobičajilo da se *odnosni pridjevi izvedeni od stranih naseljenih mjesta i dijelova država koji se pišu izvorno* i sami pišu izvorno do morfemske granice, a od nje s glasovnim promjenama koje se pri tvorbi događaju (*bochumski, kielski, leipziški, Münchenski, newyorški, stockholmski*), no mogu se pisati i u izgovornom obliku (*hesenski, minesotski, bohumski, kilski, lajpciški, minhenski, njujorški, štokholmski*). *Odnosni pridjevi od stranih osobnih imena* kojima se izriču svojstva kakva imaju nosioci tih imena dobili su, tvrdi se, opće pridjevno značenje te se pišu prema hrvatskom izgovoru (*bodlerovski, botičelijevski, šekspirovski, volterovski, erofflinovski*). Prema izgovoru pišu se i *imenice* kojima se izriče svojstvo ili kakav drugi odnos povezan s nositeljem osobnog imena (*čegevarist, jozefinizam, makijavelizam, marksizam, šekspirologija, darvinizam, humboltovac, fulbrajtovac*). U osnovi se i u ovom pravopisu ozakonjuje jednaka praksa: izvedenice treba pisati prema njihovu izgovoru. Razlika je u odnosu prema Anić-Silićevu pravopisu samo u tome za koji se njihov razred dopušta i izvorno

⁸ Anić - Silić (2001.), 210.

⁹ Anić - Silić (2001.), 214.

¹⁰ Babić - Finka - Moguš (1996.), 54; Babić - Finka - Moguš (2000.), 63.

pisanje: ovdje to nisu odnosni pridjevi od imena ljudi, već od naseljenih mjesta, a u tim se slučajevima, čini se, takvu pisanju daje i prednost.

Načelne razlike između dvaju hrvatskih aktualnih pravopisa u rješavanju ovog problema nema - kad razlike ima, u pitanju nije bit pristupa, već potankost u formulaciji.

3. IZVEDENICE OD STRANIH VLASTITIH IMENA U PRAVOPISNIM KODIFIKACIJAMA SLAVENSKIH JEZIKA LATINIČNOG PISMA

Poljski se standardni jezik razlikuje od drugih slavenskih standardnih jezika koji se služe latinicom time što u znatno većoj mjeri polonizira strana vlastita imena: dok u hrvatskome, primjerice, kroatiziramo uglavnom samo klasična imena, starogrčka i latinska, a već srednjovjekovna i ranonovovjekovna ne tako dosljedno, u poljskome se podomaćuju i imena iz modernih jezika. Kako *Georgea Washingtona* Poljaci znaju pod imenom *Jerzy Waszyngton*, a *Karla Marxa* kao *Karola Marksa*, samo je po sebi jasno da će i eventualne izvedenice od tih imena biti tvorene od polonizirane osnove (npr. *marksyzm*). U novije se doba, međutim, mnoga imena koja su se tradicionalno grafijski polonizirala pojavljuju i u izvornoj varijanti: moguće je tako pisati *Shakespeare* uz *Szekspir*, *Voltaire* uz *Wolter*, *Chopin* uz *Szopen*, ali se izvedenice od tih riječi i dalje javljaju samo s osnovom interpretiranom u domaćem glasovnom i slovnom inventaru: *szekspirowski*, *wolterowski*, *szopenowski*.¹¹ Polonizaciji podliježu i izvedenice od mnogih vlastitih imena koja se inače pišu samo izvorno: *Byron*, ali *bajronizm*, *bajroński*, *bajronista*; *Oxford*, ali *oksfordski*; *Schiller*, ali *szylerski*.¹² Iako u pravopisnom priručniku o ovom problemu nema posebne diskusije niti kakve jasne formulacije, čini se da se polonizirano pišu one izvedenice koje su se svojim posebnim položajem u tradiciji poljske pismenosti na neki način ideogramizirale te su danas zapravo iznimka koja potvrđuje pravilo. Sinkronijsko se pak pravilo najbolje odčitava na primjerima manje istaknutih i tradicijom neposvećenih imena. U pravopisnom rječniku tako nalazimo: *Münster*, *münsterski*; *Salzburg*, *salzburczyk*, *salzburski*; *Breughel*, *breughlowski*; *Fourier*, *fourierowski*, ali ipak i *furieryzm*. Čini se da se pri pisanju izvedenica u sinkroniji ustaljuje zadržavanje izvornoga slovnog lika, iako se snažna tradicija polonizacije tuđih imena tomu još opire.

Premda podomaćenih stranih imena ima i u češkome (npr. *Kryštof Kolumbus*, *Jan Kalvín*), ta pojava nije ni blizu toliko proširena kao u poljskome. U češkom se pravopisu k tomu posve jednoznačno naglašava da se izvorni slovni lik osnove stranog podrijetla u pravilu čuva i u izvedenicama: *marseilleský*, *ottawský*, *cambridgeský* i

¹¹ *Słownik ortograficzny języka polskiego* (1994.), 143.

¹² Nav. dj., 139.

cambridžský, Giunejec, Sevillan, marxismus.¹³ To se načelo k tomu ne odnosi samo na izvedenice od vlastitih imena nego i na izvedenice od posuđenica u kojih je sačuvan originalni način zapisivanja.

Slovački¹⁴ se pravopis u pisanju stranih vlastitih imena poziva na etimologijsko načelo, jedno od četiriju načela na koje se u vlastitu utemeljenju naslanja. U ovom konkretnom slučaju načelo nalaže da strana vlastita imena u pismu čuvaju izvorni lik, a taj se lik, posve jednoznačno, čuva i u svim izvedenicama - imena porodica: *Přemyslovci, Bourbonovci*; nauk: *marxizmus*; sljedbenik nauka: *darwinista*; stanovnik grada: *Newyorčan*; odnosni pridjev: *washingtonský*. Načelo da se i u izvedenicama od osnova stranog podrijetla koje se pišu izvorno zadržava izvorno pisanje ne poznaje u slovačkome iznimaka.

U slovenskom se pravopisu ističe kako se izvedenice od tuđih vlastitih imena rijetko pišu podomaćeno¹⁵ - uglavnom se nastoji sačuvati izvorni lik. To osobito vrijedi za riječi izvedene sufiksima *-ski* i *-stvo*. Pravopis se stoga potanko bavi rješavanjem teškoća koje se mogu javiti zbog glasovnih promjena na morfemskoj granici između osnove stranog podrijetla i domaćeg sufiksa (*Cannes - canski, Broadway - broadwajski, Shakespeare - shakespearski, Calais - calajski*). Iznimke od tog načela, doduše, postoje, a objašnjenje zašto ih ima toliko je simptomatično arbitrarno da ga vrijedi promisliti i u hrvatskom kontekstu. Od izvedenica se, stoji u slovenskome pravopisu, podomaćeno pišu riječi s kompliciranim grafijskim likom (npr. *ničejanec*, iako je moguće i *nietzschejanec; makiavelističen*), vrlo često rabljene riječi (*marksizam*) te svi glagoli.

Iz kratkog je pregleda načinâ na koje pravopisne kodifikacije slavenskih jezika latiničnog pisma pristupaju problemu izvedenica od stranih vlastitih imena očito da se izvorni slovni lik osnove dosljedno i bez iznimaka čuva u češkome i slovačkome, a s iznimkama u slovenskome. U poljskome, unatoč snažnoj tradiciji polonizacije, u svim bi se novijim izvedenicama izvorni slovni lik sačuvao, a upravo to najbolje govori o sinkronijskom pravilu koje ravna produktivnim tvorbenim obrascima. Primjeri s osnovom interpretiranom poljskim glasovnim i slovničkim inventarom imaju položaj svojevrsnih ideograma, jezičnih jedinica koje funkcioniraju same za sebe, a ne u sustavu paradigmatičkih odnosa s jednako napravljenim izvedenicama od drugih osnova i drukčije napravljenim izvedenicama od iste osnove. Kad bi narav posvojnih i odnosnih pridjeva, pa i svih drugih tvorbenih razreda, doista bila toliko drugačija da na to treba upozoriti i drukčijim pisanjem, bilo bi to provedeno zacijelo i u drugim pravopisnim kodifikacijama.¹⁶ U usporedbi s njima još se zornije pokazuje

¹³ *Pravidla českého pravopisu* (1998.), 34.

¹⁴ *Pravidlá slovenského pravopisu* (1991.).

¹⁵ *Slovenski pravopis. 1, Pravila* (1997.), 128-129.

¹⁶ O tome da granice među tradicionalno izdvojenima posvojnim i odnosnim pridjevima nisu

problematičnost argumentacije hrvatskog rješenja pravopisnog problema o kojem je u ovom članku riječ: zapisivanje izvedenica prema njihovu izgovoru nije dano jezičnim kodom, već je riječ o pravopisnoj konvenciji, koja si razloge mora tražiti drugdje.¹⁷

4. IZVEDENICE OD STRANIH VLASTITIH IMENA U SUVREMENOJ HRVATSKOJ NORMI: ISTRAŽIVANJE KORPUSA

Nakon što je pokazano da hrvatska kodifikacija pravopisnog problema kojim se ovaj članak bavi nije posve jednoznačna, iako bi, prema načelu na kojem se temelji, trebala biti, a usporedbom s pravopisnim kodifikacijama drugih jezika i da je njezino utemeljenje koje bi izlazilo iz same naravi jezičnog sustava problematično, preostalo je u fokus postaviti suvremenu normu, odnosno razmotriti kako se problem rješava u suvremenim jezičnim manifestacijama, u tekstovima.

Pri istraživanju suvremene norme najvažnije je bilo odrediti korpus tekstova koji je dobro predstavljaju. U omeđivanju reprezentativnog korpusa ključna je bila ne tako nova spoznaja, formulirana opet u krugu praških lingvista, da u suvremenoj jezičnoj situaciji, koju odlikuje razvijeni standard, beletristika nije jedini, pa ni tipičan oblik jezičnih manifestacija u kojem se zrcali suvremena jezična norma, već da korpus tekstova koji suvremenu normu tipično predstavlja pripada jeziku masovnih sredstava priopćavanja. Kako je u ovom istraživanju riječ o pravopisnom problemu, iz korpusa su isključeni elektronički mediji te je on omeđen samo na tiskovine, i to na tri najčitanija hrvatska društveno-politička tjednika (*Feral tribune*, *Globus* i *Nacional*) te šest dnevnih listova (*Glas Slavonije*, *Jutarnji list*, *Novi list*, *Slobodna Dalmacija*, *Večernji list* i *Vjesnik*). U obzir su pritom uzeta po četiri broja spomenutih tjednika koja su izašla u razdoblju 4. - 31. ožujka 2002. te dnevni listovi izašli u tjednu 11. - 18. ožujka 2002.¹⁸

Iz korpusa su bilježene sve izvedenice od stranih vlastitih imena, a odnos izvorno i 'kroatizirano', odnosno etimologijski i fonetički¹⁹ pisanih izvedenica predstavljen je u tablicama u dodatku ovom članku. Pritom su rezultati navedeni

tako čvrste i neproblematične v. npr. Babić (1986.), 336 i d., *Priručni mluvnice češtiny* (2000.), 165-172, i Tafrá (1995.).

¹⁷ O tome više u 6. poglavlju.

¹⁸ Po sedam brojeva od svakog dnevnika osim *Glasa Slavonije*, koji ne izlazi nedjeljom.

¹⁹ U ovom poglavlju te dalje u članku kao terminološka oznaka izvornog zapisa koristi se *etimologijski zapis*, a kao termin za zapis prema izgovoru - *fonetički zapis*. Oba termina napravljena su analogijom prema istoimenim pravopisnim načelima, o kojima se više govori u 5. poglavlju, a u kroatistici su i jedan i drugi, iako u neznatno drukčijem liku, bili rabljeni kao termini za tipove pravopisa koje danas obično označujemo terminima *morfonološki* i *fonološki*. I *etimologijski* i *fonetički zapis* shvaćeni

dvojako: prema *lemama* i *pojavnica*. Riječ je o dvama terminima koji su temeljni u korpusnoj lingvistici: pod lemom se razumijeva kañonski lik neke riječi kojim je riječ reprezentirana u rječniku (npr. nominativ jednine za imenice, neodređeni lik nominativa jednine muškog roda za opisne pridjeve, infinitiv za glagole), a pod pojavnicom svako pojedinačno javljanje riječi u korpusu u bilo kojem njezinu obliku. Brojenje prema lemmama znači da je svaki leksem bio brojen samo jedanput bez obzira na to koliko se puta u korpusu pojavio - tj. na razini cijelog korpusa najfrekventnija izvedenica *haaški* brojala bi se samo jedanput; kao pojavnice leksemi su brojeni onoliko puta koliko su se u korpusu pojavljivali, pri čemu su zanemarivane razlike u morfološkim oblicima koje je leksem imao - na ražini cijelog korpusa izvedenica *haaški* bila bi brojena 268 puta.

Iz rezultata je očitno da je broj izvedenica u pojedinim tiskovinama nejednak. U tjednicima ih je općenito više nego u dnevnim novinama (iako je ta tvrdnja donekle relativizirana time što dnevnik s najviše izvedenica *Vjesnik* ima prosječno 6,57 lema te 19,71 poavnica po broju, što je više nego u *Feral tribuneu*, a više lema po broju *Vjesnik* ima i od *Nacionala*). Broj izvedenica ni u dnevnima nije ujednačen: najviše ih je, dakle, u *Vjesniku*, najmanje u *Glasu Slavonije* (3,67 lema i 9,83 poavnice po broju). Uzrok se može naći u tome što izvedenice od stranih imena općenito pripadaju zahtjevnijem, analitičkom tipu diskurza. Novinarski žanrovi koji bi se u takav tip diskurza mogli uključiti više su zastupljeni u tjednicima nego u dnevnima, a među dnevnima, čije su primarne forme vijesti i izvješća, zastupljenost analitičkih tekstova najveća je upravo u *Vjesniku*.

Iz rezultata je očitno i to da neke tiskovine imaju ujednačeniji način bilježenja izvedenica nego druge. U tiskovinama u kojima je ujednačenost jače izražena (*Feral tribune*, *Globus*, *Nacional*, *Večernji list*, *Vjesnik*) broj izvedenica razmjerno je veći nego u tiskovinama u kojima pravopisno stajalište nije jasno (*Glas Slavonije*, *Novi list*). Objašnjenje bi se, osim u tipu diskurza za koji su izvedenice od stranih imena karakteristične, moglo tražiti i u tome što se govornici u pravilu izbjegavaju koristiti jezičnim jedinicama u čiju uporabu nisu sigurni. Sigurnost u komunikaciji pismom nudi pravopis: kad pravopisno stajalište o pisanju nekih jezičnih jedinica nije jasno, njihova se frekvencija u pisanim jezičnim manifestacijama može osjetno smanjiti.

Zanimljivo je pritom i da većina tiskovina u kojima je pravopisno stajalište o pisanju izvedenica od stranih imena jasno izvedenice piše uglavnom etimološki: *Feral tribune* 80,77 % lema i 88,31 % poavnica, *Nacional* 76 % lema i 96,22 %

su ovdje, kako je to uobičajeno i u drugim slavenskim filologijama, uvjetno. U etimološkome naime nije riječ o zapisu kojemu je namjera predstaviti indoeuropski ili još stariji lik iz kojega se današnja riječ razvila, nego je posrijedi zapis riječi prema pravilima neke prijašnje razvojne faze jezika ili nekoga drugog jezika iz kojega riječ potječe. U fonetičkome pak nije riječ o zapisu kojemu je namjera zapisati izgovor u svim potankostima do kojih suvremena fonetika može doći, već o zapisu koji se vodi samo onime što u izgovoru čujemo i ničim drugim.

pojavnica, *Večernji list* 82,35 % lema i 89,62 % pojava te *Vjesnik* 71,74 % lema i 87,05 % pojava - iznimka je samo *Globus* s fonetički napisanih 50 % lema i 80,99 % pojava. Usto, u većini tiskovina broj etimologijski pisanih izvedenica veći je nego broj onih pisanih fonetički. Ako kao poseban slučaj opet izuzmemo *Globus*, može se zaključiti da je postotak fonetički pisanih izvedenica najveći u tiskovinama u kojima se izvedenice općenito pišu neujednačeno (*Glas Slavonije* 45,45 % lema i 33,9 % pojava, *Novi list* 42,5 % lema i 54,17 % pojava). Međutim, čak i u tim tiskovinama, koje izvedenice pišu neujednačeno do te mjere da se postotci fonetičkih i etimologijskih zapisa manje ili više približavaju vrijednosti 50, etimologijsko pisanje odnosi u pravilu prevagu, važnu osobito s obzirom na to da kodifikacija prednost daje fonetičkom pisanju.

Globus, međutim, nije iznimka samo u tome što je jedina od tiskovina s razmjerno ujednačenim pisanjem izvedenica u kojoj dominira fonetičko načelo te jedina od tiskovina sa znatnim udjelom fonetički pisanih izvedenica u kojoj postoji velik stupanj ujednačenosti u njihovu zapisivanju: iznimka je i velikom razlikom između postotka lema i pojava - 50 % fonetički pisanih lema i 80,99 % fonetički pisanih pojava. Tako velika razlika može se protumačiti time što su etimologijski pisane riječi, iako čine čak 50 % lema, ipak samo otkloni od općeg pravila. Izrazito visok postotak fonetički pisanih pojava, naime, jasno pokazuje da je u *Globusu* fonetičko pisanje dominantno i da mu se ne pokoravaju samo manje frekventni leksemi, a frekventni leksemi samo u manjem broju pojava.

Općenito se može zaključiti da u korpusu prevladava etimologijski način pisanja izvedenica od stranih vlastitih imena. Od tiskovina koje su se odlučile za jedan način pisanja više ih se odlučilo za etimologijski nego za fonetički, a u jedinoj tiskovini koja se odlučila za fonetički (*Globus*) više je prekršaja protiv prihvaćena načela (tj. više je etimologijskog pisanja) nego 'fonetičkih' prekršaja u tiskovinama koje su izabrale etimologijsko pisanje. Objašnjenje za to može biti u tome da se govornici navike zadržavanja izvornog zapisa stranih vlastitih imena po inerciji pridržavaju i u zapisivanju osnove od njih napravljenih izvedenica.

Sam korpus tekstova otkrio je i da odnosni pridjevi nisu jedini razred izvedenica u kojega se problem načina pisanja pojavljuje. Iako oni nesumnjivo čine najveću skupinu izvedenica (od svih izvedenica od stranih vlastitih imena izdvojenih u korpusu čak 80,98 % lema i 93,97 % pojava odnosni su pridjevi), problem načina pisanja javlja se još u imenica (npr. ideologija: *buddhizam*, *postthatcherizam*, *makjavelizam*; sljedbenik, član porodice: *borgesovac*, *disneyevac*, *marksist*, *likkudovac* *hajdegerovac*, *Habsburgovac*; stanovnik: *Newyorčanin*, *Nürnbergžanin*, *Luxembouržanin*, *Minhenjanin*; ženski mocijski parnjak prezimena: *Thatcherica*, *Gilmoreica*; ostalo: *beatlemanija*, *hollywoodizacija*) i glagola (npr. *hollywoodizirati*, *mcdonaldizirati*). Iako odnos udjela etimologijskih i fonetičkih zapisa u pojedinim tvorbenim razredima nije jednak, ispitivanje korpusa jasno je pokazalo da je postotak etimologijskih u njima iznenađujuće velik. Vidljivo je to osobito kad imamo na umu

da se kodifikacijom propisan fonetički zapis u vezi s nepridjevnim tvorbenim razredima dosad uopće nije dovodio u pitanje. Ta činjenica ne može ostati bez utjecaja na pristup problemu kao cjelini.

5. IZVEDENICE OD STRANIH VLASTITIH IMENA IZ PERSPEKTIVE PRAVOPISA KAO JEZIKOSLOVNE DISCIPLINE

Pravopis je povijesno oblikovan sustav pravilâ koja određuju način pisanja u jednoj jezičnoj zajednici, ali i jezikoslovna disciplina koja se bavi proučavanjem takvih sustava.²⁰ Jedan od aksiomâ pravopisa jezikoslovne discipline izražen je tvrdnjom da je osnovna funkcija pravopisa sustava unifikacija i olakšavanje pisane komunikacije, i to u sinkroniji, pa je zato važno da bude prihvaćen u cijeloj jezičnoj zajednici, ali i u dijakroniji, pa su zato pravopisi sustavi često konzervativni, a njihove radikalne reforme nepoželjne. U praksi su, kad je u pitanju stabiliziran standardni jezik, čak i manje reforme rijetke te su gotovo uvijek popraćene polemikama.²¹ Konkretni oblik pravopisa sustava nije u načelu određen jezikom za koji je razvijen - on je, tvrdi se, za svaki jezik zapravo arbitraran i više je stvar povijesnog razvoja (neki bi rekli i povijesne slučajnosti) nego samoga jezičnog sustava. Stoga se pravopis u načelu i ne mora voditi nekom izvanpravopisnom logikom, pa ni logikom koju bi nametao jezični sustav. Sa stajališta kodifikatora to bi značilo da je dovoljno jednoznačno postaviti pravila koja se moraju poštovati i nije ih potrebno niti moguće argumentirati njihovom prikladnosti upravo za dotični jezik.

Pravopisi, međutim, nisu neuređeni skupovi pravilâ koja međusobno ne stoje ni u kakvoj vezi, nego su sustavi pravilâ koja između sebe uspostavljaju interakciju. U jezičnoj se sinkroniji k tomu pravopisna arbitarnost i konvencionalnost ne čine apsolutnima kao u teoriji: govornici pravopisna pravila kojima se ravnaju doživljavaju, naime, kao samorazumljivost i danost, a ne kao puki društveni dogovor koji bi mogao imati i bitno drukčiji lik. I sustavnost pravopisa i doživljaj njegove samorazumljivosti rezultat su tijeka povijesnog razvoja, ali su i nužnost radi upotrebljivosti pravopisa u danome povijesnom trenutku. Prostor ostavljen kodifikatoru tom je spoznajom o naravi pravopisa sustava bitno sužen.

Pojedinačna se pravila u svim pravopisima osnivaju na općenitijim načelima koja leže u temelju pravopisâ sustavâ. Iako u nekim pravopisima jedno načelo dominira do te mjere da se govori o fonetičkim i morfološkim pravopisima,²²

²⁰ O pravopisu kao jezikoslovnoj disciplini v. ponajprije Ivanova (2000.), usto i Brozović (2001.), Malczewski (1991.), Panevová (2002.) Škarić (1991.) te poglavlja 'Pravopis a jeho princípy' u: *Pravidlá slovenského pravopisu* (1991.), 20-23 i 'Zasady pišowni i interpunkcji poskiej' u: *Słownik ortograficzny języka polskiego* (1994.), 13-17.

²¹ Pravopis, dakako, kao i sve drugo što se tiče jezika, poprima i sekundarnu, simboličku funkciju. O simboličkoj funkciji ispitivanog problema više riječi bit će u 6. poglavlju.

takvi su nazivi zapravo neprecizni jer je načelâ zastupljenih u pravopisnom sustavu uvijek nekoliko.²³ Ontogenetski je u svim alfabetskim pravopisima prvotno *fonetičko načelo*²⁴ (najmanje diskretne linearne jedinice u pisanoj jezičnoj manifestaciji, slova, jednoznačno reprezentiraju najmanje diskretne linearne jedinice govorene jezične manifestacije, glasove), iako je u praksi katkad znatno zamagljeno i potisnuto u drugi plan zbog jezičnog razvoja te pravopisne konzervativnosti koja razvoj jezika ne prati (npr. u engleskome i francuskome). U pravopisima gotovo svih slavenskih jezika veći dio odstupanja od fonetičkog načela objašnjava se *morfološkim načelom*²⁵ (morfem se promatra kao cjelina i bilježi tako da u njegovu zapisu slova jednoznačno reprezentiraju glasove onog morfa koji je tipičan predstavnik dotičnog morfema, tj. u pismu se ne odražavaju konsonantske alternacije uvjetovane susjednim konsonantima, npr. u češkome nasuprot hrvatskomu, ni vokalske alternacije uvjetovane slabim položajem, npr. u ruskome nasuprot bjeloruskomu). Teoretičari s manje suglasnosti izdvajaju još i *etimologijsko načelo*²⁶ (pri zapisivanju slova ne

²² U kroatistici su danas, kako je to već spomenuto, uobičajeni termini *fonološki* i *morfonološki*, ali su oni u slavistici prilično usamljeni te se ovdje koristimo terminima koji su u uporabi u drugim slavenskim filologijama znatno češći. Usto, termin *fonološki pravopis* u nazivlju Praške lingvističke škole, a to je nazivlje svojim utjecajem i prihvaćenošću davno prešlo granice bohemistike, označava upravo ono što hrvatski lingvisti nazivaju *morfonološkim pravopisom* - kad se Pražani zauzimaju za to da valja pisati, primjerice, *podpis*, a ne *potpis*, obrazlažu to ovako: 'Pravopisni sustav u idealnom slučaju treba odražavati fonologijski sustav jezika, a ne njegovu fonetičku realizaciju [...].' ('Soustava pravopisná má ideálně vystihovat fonologickou soustavu jazyka, nikoli jejj fonetickou realizaci [...].'), Havránek (1963.), 114. Drugim riječima, konsonantske alternacije, prema njihovu shvaćanju, ne rezultiraju fonemskim preskokom te one zato i ne trebaju biti vidljive u fonologijskom zapisu. Iako je upitno jesu li Pražani pritom u pravu (v. npr. o fonetičkim izgovornim prilagodabama i o fonemskom preskoku u Škarić (1991.)), ovdje su ipak izabrani termini manje uobičajeni u kroatistici, ali zato uobičajeniji u slavistici, i to ponajprije zbog njihove veće proširenosti i prihvaćenosti te sumjerljivosti potrebne u poredbenom pristupu.

²³ Pravopisni sustav koji bi se temeljio samo na jednom načelu u praksi bi teško uspio kvalitetno razriješiti sve teškoće. Primjerice, pravopis koji bi dosljedno bilježio samo foneme predložen u Škarić (2001.) teško bi mogao dosegnuti zacrtan cilj iz jednostavnih razloga: nije posve sigurno da je defonologizacija fonemskih opreka *č/ć* i *dž/đ* provedena do kraja, kakav je fonemski lik u riječima s jednačenjem suglasnika po zvučnosti ili s dvama jednakim ili izjednačenim suglasnicima u izravnu susjedstvu, što se događa s fonemskim statusom *t* i *d* ispred poluzatvornika... Takve dvojbe u pravopisu se obično mogu lako razriješiti regulacijom iz gledišta drugog načela.

²⁴ U ruskome *фонетический принцип*, u poljskome *pisownia fonetyczna*, u češkome *fonetický resp. fonologický princip*, u slovačkome *fonematický princíp*. U hrvatskome bi dobro napravljen termin za načelo koje nalaže da se u pismu bilježe rezultati pozicijski uvjetovanih glasovnih prilagodaba mogao biti *fonetički*, izveden od naziva discipline koja se takvim prilagodabama bavi.

²⁵ U ruskome *морфологический принцип*, poljskome *pisownia morfologiczna*, u češkome *morfologický princip*, u slovačkome *morfematický princíp*. Dobro napravljen hrvatski termin mogao bi biti *morfološki načelo*, izveden od naziva discipline čija je temeljna jedinica ujedno temeljna i u zapisivanju vođeno ime tim načelom.

uspostavljaju odnos s aktualnim izgovorom, nego s poviješću riječi), *konvencijsko načelo*²⁷ (zapisivanje nije povezano s izgovorom, morfemima ili poviješću riječi, nego s ustaljenim konvencijama koje se mogu objašnjavati na različite druge načine: npr. sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, veliko i malo početno slovo, interpunkcija...) te neka druga načela.

Pravopisna načela u pravopisnom sustavu, doduše, uspostavljaju hijerarhiju, ali katkad se ipak javljaju problemi njihova djelokruga - nije, naime, uvijek jasno treba li se pravilo koje rješava konkretan pravopisni problem ravnati prema jednomu, drugomu ili možda trećem načelu. Takve pravopisne probleme, tj. jezične jedinice u kojima govornici dvoje oko načina zapisivanja jer bi ih mogli zapisati prema nekoliko načela, ruski lingvisti označuju terminom *ortogram*. Teorija i metodologija izučavanja pravopisâ sustavâ temelji se upravo na definiranju ortogramâ u konkretnom sustavu zapisivanja, a i pravopisna se pravila, dakle kodifikacija, zapravo svode na uređivanje odnosa među djelokruzima pojedinačnih načela i razrješavanje ortogramâ.

U hrvatskom pravopisu fonetičko načelo dominira nad drugim načelima jače nego u većini slavenskih pravopisa, no načela si kadšto i u njemu proturječe i tako uzrokuju dvojbe koje kodifikacija mora izrijekom razriješiti: određuje, primjerice, da pišemo *predsjednik*, a ne *pretsjednik* ili *precjednik*; *aoristni*, a ne *aorisni* (prema morfolozijskome, a ne prema fonetičkom načelu), *Ivan*, a ne *ivan*; *nepravedan*, ali i *ne čujem* (prema konvencijskome, a ne prema čisto fonetičkom načelu), *Shakespeare*, a ne *Šejkspir* (prema etimolozijskome, a ne prema fonetičkom načelu²⁸). Suvremena hrvatska pravopisna kodifikacija nije jednoznačna kad je riječ o primjerima poput *podatci* i *podaci* (sukob morfolozijskoga i fonetičkog načela) te *ne ću* i *neću* (sukob konvencijskoga i čisto fonetičkog načela). Kad bismo prihvatili termin *ortogram*,

²⁶ U poljskome *pisownia historyczna*, u češkome *historický princip*, u slovačkome *etymologický princíp*; a *традиционный принцип* u ruskome odgovara samo djelomice. U hrvatskome bi dobar termin mogao biti *etimolozijsko načelo*, izveden od naziva discipline koja se bavi poviješću riječi.

²⁷ Riječ je o načelu koje se pod tim nazivom izdvaja samo u poljskoj tipologiji (*pisownia konwencjonalna*), a u ruskoj njegovo mjesto zauzima nekoliko pojedinačnih načela. Konvencijskom je načelu blisko i *arbitrarno načelo* u Brozović (2001.). Kako u ovom članku nije namjera predstaviti problematiku pravopisnih načela iscrpno i precizno, već je samo skicirati kao podlogu u odnosu na koju bi pogled na glavni predmet članka bio jasniji, izabrana su samo neka od načelâ spomenutih u literaturi na pet slavenskih jezika: ona koja su se činila relevantnima i najmanje problematičnima. Iako to nije bila inicijalna namjera, pritom je gotovo potpuno poštovana poljska tipologija.

²⁸ Etimolozijskim bi se načelom, čini se, u suvremenome hrvatskome moglo objasniti i pravopisno razlikovanje *ije/je* (ne reprezentira nikakvu fonemsku opreku), *č/ć* (u suvremenome je hrvatskome proces defonologizacije te opreke u najmanju ruku u podmakloj fazi) i *dž/d* (fonemski status glasa *dž* ionako je bio problematičan, a svakako je dodatno oslabljen procesom defonologizacije te opreke analognim onomu u *č/ć*). Drugim riječima, te razlike ne pokazuju nikakvu u suvremenome hrvatskome relevantnu fonemsku opreku, već su tragovi jezične povijesti, dijelom unutarnje, dijelom izvanjske. O spomenutim trima oprekama v. Škarić (1996.) i Škarić (2000.).

bilo bi ga umjesno upotrijebiti za označivanje spomenutih slučajeva. U suvremenom bismo hrvatskome, međutim, kao ortogram nedvojbeno morali promatrati i izvedenice od stranih vlastitih imena u cjelini, iako se dosad u kontekstu pravopisnih problema govorilo samo o jednome njihovom razredu, odnosnim pridjevima: etimologijsko i fonetičko načelo sukobljavaju se, naime, u svim razredima. Međutim, omeđenje tog ortograma ne bi bilo dovoljno precizno ni kad bismo područje koje pokriva proširili s odnosnih pridjeva na sve razrede izvedenica od stranih vlastitih imena.

Preciznije i teorijski čistije određenje dobili bismo ustvrđujući da dvojakost zapisivanja zapravo pogađa sama strana vlastita imena. Događa se to u dvama kontekstima: prvi i rjeđi jest u imenima kad dolaze kao samostalne riječi, drugi i češći u imenima kad dolaze kao osnova izvedenice. Dok su izvedenice pisane etimologijski, dakle oprečno kodifikaciji, česte, imena kao samostalne riječi pisana protivno kodifikaciji, dakle fonetički, javljaju se u znatno manjem broju. Ipak, u korpusu ispitivanome ovom prigodom zabilježeni su i takvi primjeri.²⁹ Ni njihov manji broj ni stilistička funkcija kojom su očito obilježeni ne mogu biti uzrok da ih ne priznamo kao činjenice hrvatskog jezika: kodificiran jezik, naime, nije jedini idiom koji pripada nekom nacionalnom jeziku. Idiomi kojima se postiže stilistički odmak također su njegov dio te je i fonetički zapis stranih vlastitih imena, kao potencijalni stilem, u hrvatskome iz te perspektive imanentna mogućnost. Omeđenje ortograma na način da njime obuhvatimo strana vlastita imena kao cjelinu ima još jednu činjenicu sebi u prilog: ono nije ništa drugo nego eksplicitna formulacija implicitnog načela kojim se u pisanoj jezičnoj praksi u velikoj mjeri već ravnaju govornici hrvatskoga. Naime, za razliku od kodifikacije, koja razlikuje dvije jedinice što bi ih trebalo zapisivati na dva načina, i to strana imena kad dolaze kao samostalne riječi etimologijski, a kad dolaze kao osnova izvedenice (uglavnom) fonetički, suvremenoj je normi puno bliže određenje jednog ortograma i jednog načina njegova zapisivanja: ortogram su sama strana vlastita imena, a treba ih pisati etimologijski uvijek, bez obzira na to dolaze li kao samostalne riječi ili osnova izvedenice.

6. IZVEDENICE OD STRANIH VLASTITIH IMENA I NJIHOVA SIMBOLIČKA FUNKCIJA

U raspravi koja se bavi problemom zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imena ne smije se previdjeti važna činjenica: područje kojega se problem tiče jasno je ograničeno na imena iz jezika latiničnog pisma. Izvoran način zapisivanja zadržava

²⁹ Tanja Torbarina u svojoj kolumni u *Globusu* i Đermano Senjanović u svojoj kolumni u *Feral tribuneu* strana vlastita imena pišu prema fonetičkom načelu, dakle: Džordž Buš, Toni Bler i sl. Riječ je, dakako, o elementu njihova osebujna stila, ali je on ujedno dokaz da fonetičko načelo figurira kao alternativa etimologijskomu i u zapisivanju stranih vlastitih imena kao samostalnih riječi.

se, naime, s punom dosljednosti samo u imenima iz tih jezika, a za imena iz jezika koji se služe drugim pismima vrijede i posve drukčija pravila.³⁰

Zadržavanje izvornog načina zapisivanja vlastitih imena iz jezika koji se služe latinicom nije pravilo koje bi prosječnom govorniku trebalo olakšati pisanje. Da bismo to shvatili, dovoljno je pogledati kako se ista ta imena zapisuju u drugim štokavskim pravopisnim kodifikacijama i uvjeriti se da je puno lakše vlastitim slovnim inventarom zapisati strano ime prema njegovu izgovoru interpretiranome iz perspektive vlastitoga glasovnog inventara, kako je to uobičajeno u tim kodifikacijama, nego zadržati izvoran način zapisivanja, kako je to u hrvatskoj kodifikaciji - hrvatski izbor od svakoga govornika zahtijeva dodatan napor i pri zapisivanju i pri čitanju. Očito je da je u hrvatskome izbor težeg načina zapisivanja stranih imena uvjetovan kulturnim i civilizacijskim razlozima i ima snažnu simboličku funkciju: to je izbor uobičajen u svim europskim jezicima koji se služe latinicom.³¹ Zapisivanje imena podrijetlom iz jezika latiničnog pisma prema vlastitim transkripcijskim pravilima, tj. zapisivanje tih imena prema fonetičkom načelu, pripada očito pravopisima jezika čije (temeljno) pismo nije latinica. Hrvatski se pravopis, jednako kao i pravopisne kodifikacije svih europskih jezika latiničnog pisma, u dotičnom slučaju ravna etimologijskim načelom - slova ne uspostavljaju odnos s glasovima u aktualnom izgovoru, nego s poviješću riječi, jer je dio njezine povijesti svakako i izvoran zapis u jeziku iz kojega dolazi.

Hrvatski se pak od drugih europskih 'latiničnih' jezika, pa i od onih spomenutih u 2. poglavlju, odvaja time što njegovi pravopisi zahtijevaju 'pohrvaćivanje' zapisivanja stranih vlastitih imena, tj. njihovo pisanje prema fonetičkom načelu, kad se od njih izvode nove leksičke jedinice. Kad se ima na umu da se sama imena beziznimno pišu prema etimologijskom načelu, takva je kodifikacija zapisivanja njihovih izvedenica iz perspektive pravopisa jezikoslovne discipline, kako je pokazano u prethodnom poglavlju, nepotrebna komplikacija. Strana vlastita imena i izvedenice od njih napravljene dosljednije bi bilo promatrati kao jedan ortogram: ako se već sama vlastita imena pišu etimologijski, tada bi se etimologijski trebala pisati u svim slučajevima, dakle i kad su osnova za tvorbu izvedenica.³²

³⁰ Za razliku od nekih drugih jezika, primjerice češkoga i mađarskoga, koji za takve jezike imaju pozorno razrađen i usustavljen način transkripcije, u nas su pravila šarolika i neuređena: za jezike koji se služe ćirilicom imamo više-manje vlastitu transkripciju, za kineski se u posljednje vrijeme služimo u svijetu općeprihvaćenom transkripcijom *pin yin*, za korejski i japanski transkripcijama utemeljenima na engleskome, a engleska transkripcija dobiva sve više prostora i u arapskim i hebrejskim imenima.

³¹ Osim u onima koji se služe i ćirilicom, dakle u drugim štokavskim standardnim jezicima.

³² Izravna je posljedica oprečna stajališta aktualne hrvatske kodifikacije k tomu to što legitimnim dijelom pravopisa postaju i transkripcijska pravila za latinicu, a neizravna i to što se katkad tako izrijekom kodificira pogrešan izgovor, bilo da je riječ o kakvoj pogrešci ili nedostatku informacije o točnom izgovoru, bilo da je izgovor konzerviran u nekom arhaičnom obliku ili u vrijeme kad su strani jezici u hrvatskom

Pravopisna je kodifikacija, sukladno teoriji, arbitrarna i konvencionalna, ali njezina rješenja u konkretnom društvu i trenutku povijesna su činjenica te kao svaka povijesna činjenica imaju konkretne uzroke. Uzroci 'komplifikacija' u aktualnoj hrvatskoj pravopisnoj kodifikaciji mogli bi se i sami nalaziti u simboličkoj funkciji. Ljudski je jezik, naime, specifično obilježen prema modalitetima izmjene porukâ među drugim bićima time što, uz znakovni aspekt, u kojem se jezičnim znakovima izravno označavaju neke pojave u izvanjezičnom univerzumu, ima i simbolički aspekt, u kojem jezik kako simbol služi za konstruiranje fenomena. U domeni društvenih odnosa ljudski jezik takvom bipolaranosti omeđuje dva prostora, komunikacijski i simbolički: komunikacijski prostor obuhvaća sve one pojedince koji mogu proizvesti i razumjeti poruke na određenom idiomu, a simbolički pojedince koji u idiomu mogu pronaći simbol svojeg zajedništva. No nije samo idiom u cjelini ono oko čega se konstruira komunikacijski i simbolički prostor - mogu to biti i pojedine jezične jedinice, primjerice u raznim europskim jezicima jednoliko napravljeni znanstveni termini, koji ujednačuju i olakšavaju znanstvenu komunikaciju, ali su i simbol pripadnosti zajedničkomu civilizacijskom krugu. Pritom treba imati ne umu da silnice oko kojih se formiraju takvi odnosi nisu dane jednom za svagda - kohezija među na različite načine definiranim dijelovima društvene zajednice vremenom može oslabjeti ili ojačati te to može uzrokovati smanjenje ili povećanje međusobne razumljivosti govornika, a takve promjene odražavaju se nužno i na simboličku funkciju idioma.³³

Hrvatski književni jezik nije se razvijao samo u zapadnome kulturnom krugu - velik dio njegove, osobito novije povijesti obilježen je snažnom interakcijom s književnim jezicima drugih južnoslavenskih naroda, ponajprije onih s kojima graniči na jugoistočnim rubovima svojega zemljopisnog prostora. Konvergentan razvoj hrvatskoga i drugih štokavskih književnih jezika ostavio je traga u svima njima i popis elemenata koje njihove strukture duguju takvu razvoju ne bi bio malen. U ovom se članku zastupa mišljenje da je jedan od njih i fonetički zapis osnove stranoga vlastitog imena u izvedenicama napravljenima od njega: argumentacija takva zapisa 'poopćenim' značenjem kasnija je pojava koja je pokušala racionalizirati iz drugih uzroka uspostavljeno stanje. Kako je već prije spomenuto, u jezicima čije je temeljno pismo ćirilica samorazumljivo je zapisati strana imena fonetički: tako se strana imena pišu i u svim štokavskim standardima osim u hrvatskome. Hrvatski je, međutim, zbog povećane kohezije na slavenskom jugu, preuzeo od njih fonetičko zapisivanje

društvu bili puno manje poznati. Primjerice, u hrvatskim je elektroničkim medijima prezime nizozemskoga radikalnog desničara Pima Fortuyna, sukladno transkripcijskim pravilima u Anić - Silić (2001.), izgovarano [fortojn] i [fortejn], iako bi nizozemskom izgovoru puno bliže bilo [fortaun]. Pogrešan izgovor bio bi još više učvršćen kad bismo izvedenicu, sukladno istim pravilima, umjesto *fortuynski* napisali *fortojnski* ili *fortejski*.

³³ O simboličkom aspektu jezika v. Škiljan (1998.), osobito 211-252.

izvedenica od stranih vlastitih imena, što je unificiralo i olakšalo komunikaciju koja je išla preko nacionalnih granica, ali je takav zapis postao i simbolom zajedništva u koje je hrvatski jezik bio uključen.³⁴

Mogućnost takve interpretacije neizravno potvrđuju i rezultati dobiveni ispitivanjem za ovu prigodu određenog korpusa. Udio etimologijski zapisanih izvedenica u njemu znatno je veći nego što bi se to iz kodifikacije moglo predvidjeti, a s obzirom na to da kodifikacija po naravi stvari uvijek odražava nešto starije jezično stanje, tj. stariju normu, stanje u korpusu dovoljno zorno pokazuje tendenciju sve većeg prihvaćanja etimologijskog zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imena u novijem jezičnom razvoju. Usporedno s procesom nacionalne emancipacije u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, u hrvatskom je jeziku tekao i proces jezične emancipacije od jezičnih standarda s kojima se dotad konvergentno razvijao. Pisanje izvedenica od stranih vlastitih imena prema etimologijskom načelu u suvremenoj jezičnoj normi samo je jedan simptom takva procesa: govornici time pokazuju da su njihovi pogledi umjesto u južnoslavensko sada opet uprti u zajedništvo s društvima zapadnoga kruga.

7. ZAKLJUČAK

O načinu zapisivanja odnosnih pridjeva napravljenih od stranih vlastitih imenica bilo je već riječi u mnogim prigodama. Ovaj je članak fokus diskusije pokušao proširiti na sve razrede izvedenica od stranih vlastitih imenica, i to pokazujući da se dvojbe oko načina zapisivanja u suvremenim tekstovima tiču svih njih te dokazujući da bi ih dosljedna kodifikacija sve morala obuhvatiti jednim propisom.

Aktualna hrvatska kodifikacija ovoga pravopisnog problema uspoređena je u članku s pravopisnim kodifikacijama drugih slavenskih jezika latiničnog pisma i u toj su usporedbi slabosti argumentacije hrvatske kodifikacije zamijećene još zornije. Izloženi su zatim rezultati proučavanja reprezentativnog korpusa tekstova koji pokazuju znatnu prevagu etimologijskog zapisivanja nad fonetičkim u gotovo svim tvorbenim razredima izvedenica od stranih vlastitih imena. Kako je korpus odabran prema načelima koja mu u velikoj mjeri jamče tipičnost za suvremenu normu, moglo se ustvrditi da je suvremena norma uvelike drukčija od kodifikacije. Problem zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imenica promotren je iz šire perspektive pravopisne znanosti te je uočeno kako bi unutar sebe dosljednija kodifikacija jednak zapis morala propisati i za strana vlastita imena i za sve njihove izvedenice. Kako je simbolička funkcija bitan čimbenik u ovom pravopisnom problemu, posvećeno joj

³⁴ Takav proces ne bi bio usamljen. O utjecaju ćiriličnoga grafijskog sustava na pisanje slova j u hrvatskome v. Škarić (1985.).

je posebno poglavlje u članku - u vezi s njom postala je jasnija razvojna tendencija načina zapisivanja izvedenica od stranih vlastitih imena u suvremenoj hrvatskoj normi.

Budući da je u članku dokazano da se suvremena norma bitno razlikuje od aktualne kodifikacije u stajalištu prema ispitivanom problemu, iz standardoloških pozicija koje zastupa Praška lingvistička škola, i koje su metodološko polazište ovog istraživanja, izlazi da kodifikacija treba biti ozbiljno preispitana. Vodeći se načelima Pražana, koji smatraju da nijedna kodifikacija ne smije biti s jedne strane slijepa prema tradiciji i radikalna u svojim reformama, a s druge kruta u postavljanju propisa koji bi mogli stati na put normalnim procesima jezičnog razvoja, i hrvatska bi kodifikacija morala ostati otvorenom za obziran odnos prema tradiciji, ali i za osluškivanje aktualne norme kako bi mogla vjerodostojno anticipirati budući razvoj standardnog jezika. Hrvatski bi pravopis, osluškujući aktualnu normu i smjernice njezina razvoja te vođen pravopisnom teorijom, u jednoznačnoj formulaciji trebao dati prednost etimologijskom zapisu osnove stranoga vlastitog imena u svim izvedenicama napravljenima od njega (dakle u pridjevima i priložima: *marseilleski*, *bushevski*; imenicama: *Newyorčanin*, *Habsburgovac*, *thatcherizam*, *cheguevarist*; i glagolima: *hollywoodizirati*). Takav bi zapis, štoviše, iz istih razloga trebao biti propisan i za složenice (*shakespeareologija*). Kako se takva reforma ne bi činila radikalnom, u sebi bi mogla sadržavati i propis da se neki leksemi, zbog dosadašnje prakse i zbog svoje učestalosti, i dalje mogu pisati fonetički (*marksist*, *marksizam*), iako bi čak i u njihovu slučaju etimologijskom pisanju (*marxist*, *marxizam*) trebalo dati prednost. Pravopisna bi kodifikacija time uzela u obzir stvarno stanje i razvojne tendencije u suvremenoj hrvatskoj normi te učvrstila pravopisni sustav u onim mjestima u kojima je dosad bio manjkav, što su u pravilu razlozi pravopisnih reformâ u suvremenim stabiliziranim standardnim jezicima.³⁵

Takva bi izmjena hrvatskoj jezičnoj kulturi nehotice donijela još jednu prednost: kodifikacija izgovorâ imenâ koja pišemo etimologijski prešla bi definitivno iz okrilja pravopisa u područje fonetike, a njezine bi spoznaje zacijelo točnije, i s većom ažurnosti, odredile adaptaciju ispravnog izgovora stranoga vlastitog imena domaćemu glasovnom sustavu.

³⁵ Dobri su primjeri češka pravopisna reforma 1993. i njemačka pravopisna reforma 1996.

DODATAK

Tablica 1: Rezultati prema pojedinim tiskovinama

Tiskovina	Etimologijski zapis				Fonetički zapis			
	broj		postotci		broj		postotci	
	leme	pojavnice	leme	pojavnice	leme	pojavnice	leme	pojavnice
<i>Feral tribune</i>	21	68	80,77 %	83,31 %	5	9	19,23 %	11,69 %
<i>Globus</i>	19	27	50 %	19,01 %	19	115	50 %	80,99 %
<i>Nacional</i>	19	178	76 %	96,22 %	6	7	24 %	3,78 %
<i>Glas Slavonije</i>	12	39	54,55 %	66,1 %	10	20	45,45 %	33,9 %
<i>Jutarnji list</i>	25	81	64,1 %	78,64 %	14	22	35,9 %	21,36 %
<i>Novi list</i>	23	44	57,5 %	45,83 %	17	52	42,5 %	54,17 %
<i>Slobodna Dalmacija</i>	18	94	66,67 %	90,38 %	9	10	33,33 %	9,62 %
<i>Večernji list</i>	28	95	82,35 %	89,62 %	6	11	17,65 %	10,38 %
<i>Vjesnik</i>	33	121	71,74 %	87,05 %	13	18	28,26 %	12,95 %

Tablica 2: Broj izvedenica u korpusu

Tiskovina	Ukupan broj izvedenica		Prosječan broj izvedenica po pojedinom broju tiskovina	
	lema	pojavnica	lema	pojavnica
<i>Feral tribune</i>	26	77	6,5	19,25
<i>Globus</i>	38	142	9,5	35,5
<i>Nacional</i>	25	185	6,25	46,25
<i>Glas Slavonije</i>	22	59	3,67	9,83
<i>Jutarnji list</i>	39	103	5,57	14,71
<i>Novi list</i>	40	96	5,71	13,71
<i>Slobodna Dalmacija</i>	27	104	3,86	14,86
<i>Večernji list</i>	34	106	4,86	15,14
<i>Vjesnik</i>	46	139	6,57	19,71
ukupno	163	1011	3,08	19,08

Tablica 3: Tvorbeni tipovi izvedenica

Tipovi izvedenica	Etimologijski zapis				Fonetički zapis			
	broj		postotci		broj		postotci	
	leme	pojavnice	leme	pojavnice	leme	pojavnice	leme	pojavnice
pridjevi	96	715	72,73 %	75,26 %	36	235	27,27 %	24,74 %
od imena osobe	34	68	70,83 %	58,12 %	14	49	29,17 %	41,88 %
od naziva mjesta	62	647	73,81 %	77,67 %	22	186	26,19 %	22,33 %
imenice	15	28	51,72 %	49,12 %	14	29	48,28 %	50,88 %
ideologija	3	3	37,5 %	27,27 %	5	8	62,5 %	72,73 %
sljedbenik	5	10	41,67 %	35,71 %	7	18	58,33 %	64,29 %
stanovnik	3	7	75 %	77,78 %	1	2	25 %	22,22 %
ženska mocija	3	6	100 %	100 %	0	0	0 %	0 %
drugo	1	2	50 %	66,67 %	1	1	50 %	33,33 %
glagoli	2	4	100 %	100 %	0	0	0 %	0 %
ukupno	113	747	69,33 %	73,88 %	50	264	30,67 %	26,12 %

POPIS LITERATURE

1. Anić, V. - Silić, J. (2001.): *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb.
2. Babić, S. (1986.): *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb.
3. Babić, S. - Finka, B. - Moguš, M. (1996.): *Hrvatski pravopis*. Zagreb, 4. izd.
4. Babić, S. - Finka, B. - Moguš, M. (2000.): *Hrvatski pravopis*. Zagreb, 5. izd.
5. Brozović, D. (2001.): 'Načelno o pravopisnim načelima'. *Vijenac* 9, br. 183, str. 6.
6. Filipović, R. (1986.): *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb.
7. Havránek, B. (1963.): *Studie o spisovném jazyce*. Praha.
8. Hekman, J. (1996.): 'Razgovori: Josip Silić. Hrvatski iz računala'. *Vijenac* 4, br. 77-78, str. 8-9.
9. Ivanova, V. F. (2000.): 'Orfografija'. U: *Bol'šoj ènciklopedičeskij slovar': Jazykoznanie*. Moskva, str. 350-351.
10. Jedlička, A. (1971.): 'Praška škola i problematika standardnih jezika, osobito slavenskih'. *Zadarska revija* 20, br. 2, str. 81-95.
11. Malczewski, J. (1991.): 'Ortografia'. U: *Szkolny słownik nauki o języku*. Warszawa, str. 138.
12. Panevová, J. (2002.): 'Pravopis'. U: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, str. 337.

13. *Pravidla českého pravopisu* (1998.). Praha.
14. *Pravidlá slovenského pravopisu* (1991.). Bratislava.
15. *Příruční mluvnice češtiny* (2000.). Praha.
16. *Slovenski pravopis. 1, Pravila* (1997.). Ljubljana.
17. *Słownik ortograficzny języka polskiego* (1994.). Warszawa.
18. Škarić, I. (1985.): 'Slovo, glas i fonem j'. *Jezik* 32, br. 5, str. 131-138.
19. Škarić, I. (1991.): 'Jezik u pravopisu'. *Jezik* 39, br. 2, str. 33-45.
20. Škarić, I. (1996.): 'Što s hrvatskim standardnim refleksom dugog jata?'. *Govor* 13, br. 1-2, str. 1-23.
21. Škarić, I. (2000.): 'Č i Đ'. *Govor* 17, br. 2, str. 77-104.
22. Škarić, I. (2001.): 'Kakav pravopis (između fonetike i fonologije)'. *Govor* 18, br. 1, str. 1-31.
23. Škiljan, D. (1998.): *Javni jezik*. Beograd.
24. Tafra, B. (1995.): 'Razgraničavanje opisnih i odnosnih pridjeva (leksikološki i leksikografski problem)'. U: *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb, str. 42-63.

SUMMARY

Petar Vuković

ON THE WAY OF WRITING DERIVATIVES FROM FOREIGN PROPER NAMES IN CROATIAN

According to current Croatian orthographical codification, foreign proper names should be written in compliance with etymological principle (*Bush*), while phonetic principle should be followed in writing their derivatives (*buševski*, *bušizam*, *bušizirati*). It has already been observed that relative adjectives are often written etymologically (*bushevski*) and sometimes this has even been considered as the correct usage. However, on the basis of a representative corpus of texts, this article shows that in contemporary Croatian the etymologically written adjectives are much more frequent than those written phonetically and that even nouns and verbs derived from foreign proper names are written in accordance with etymological principle (*bushizam*, *bushizirati*). In the article it is pointed out that traditional argumentation of applying phonetic principle in these examples has many weak points and that, in its current formulation, it is even irrelevant for orthography. A proposal is made that all classes of derivatives from foreign proper names should be written etymologically. This proposal is formulated and argued in terms of orthography as a linguistic discipline and theory of standard language.

Key words: derivatives, foreign proper names, relative adjectives, orthography, etymological principle, phonetic principle, Croatian language, codification, norm